

Joost Zwagerman. *In het wild. Essays en kritieken. De Arbeiderspers*

Zodra het gaat over de maatschappelijke dimensie van literatuur, zijn er twee uitersten waarbinnen het debat zich beweegt: autonomie en engagement. Beide begrippen zijn niet goed los van elkaar te denken, zonder in anachronismen te vervallen. Maar ook is het zo dat geen van beide gemakkelijk in zuivere vorm kan worden aangetroffen.

Sinds de uitvinding van de esthetische autonomie in de achttiende eeuw moet ook het meest geëngageerde kunstwerk autonome trekken vertonen om iets meer te zijn dan louter propaganda. En zelfs de meest extreme autonome kunst, zoals die van de negentiende-eeuwse *l'art pour l'art*-poëten, verraaft onwillekeurig geëngageerde trekken, al is het maar in het uitdrukkelijke verzet tegen de aan haar gestelde eisen van politiek of moreel nut.

Wat het debat zo verwarrend maakt is dat toch telkens wordt uitgegaan van de zuivere verschijningsvorm. Polemieken verleiden tot extremisme, en dat kan op zijn beurt ook van de nuance een wapen maken. Geen effectiever verwijt immers dan dat van simplisme; vanzelf krijgt het eigen standpunt daardoor een aureool van subtiliteit en weldenkendheid.

In de interessantste essays van zijn nieuwe bundel *In het wild* laat Joost Zwagerman zien dat hij het klappen van de zweep kent. Na van zijn tegenstander Bas Heijne (die in een krantenartikel de autonomie van de roman had verdedigd) een botte *l'art pour l'art*-adept te hebben gemaakt, geeft hij zijn eigen standpunt ten gunste van meer maatschappelijke betrokkenheid het aanschijn van genuanceerde redelijkheid door in het kielzog van H.J.A. Hofland te pleiten voor 'zelfonderzoek en introspectie in combinatie met een alerte, dwingende blik op de wereld'. De nuance verdwijnt echter weer, zodra hij de schrijvers waarin de genoemde blik ontbreekt van 'navelstaarderij' beticht.

Het is een oud debat waaraan Zwagerman zijn steentje bijdraagt. In Nederland cirkelt het sinds 1981 rond de door Ton Anbeek gelanceerde roep om meer 'straatrumoer' in de letteren. Nederlandse schrijvers zouden een voorbeeld moeten nemen aan hun Amerikaanse collegae die zich niet beperken tot hun strikt persoonlijke verlangens en obsessies, betoogt Zwagerman in navolging van Anbeek. Maar, voegt hij eraan toe, 'belangrijker is het misverstand dat literatuur die nadrukkelijk autonoom en in zichzelf gekeerd alleen de Kunst zelve bestrijkt, op grond van die poëtica een krachtiger gooi naar de eeuwigheid doet dan het soort literatuur waarin het hic et nunc van 'het eigen culturele leven' wèl een rol speelt'.

Deze stelling laat zich uiteraard moeiteloos omkeren. En zo verandert het debat in een heilloos labyrint, waarin iedereen keer op keer dezelfde dwaalweg bewandelt zonder ooit de uitgang te vinden. De dwaling zit hierin dat het voor de kwaliteit van literatuur van ondergeschikt belang is of er al dan niet 'straatrumoer' van de pagina's opklinkt.

Wat is dan wèl bepalend voor die kwaliteit? Zwagermans standpunt wordt hier verrassend onscherp, gelet op de bewondering die hij toont (in enkele andere essays) voor Nabokov en Miller - geen van beiden uitgesproken pleitbezorgers van

`straatruoer'. De eerste staat bekend om zijn principiële verdediging van de literaire autonomie, de tweede is bij uitstek iemand die schreef op grond van strikt persoonlijke verlangens en obsessies. In een geestdriftig essay over Bellow en Updike, meldt Zwagerman voorts dat de laatste zich vooral heeft laten inspireren door Proust (die in *Le temps retrouvé* de literatuur het enige `ware leven' noemde) en opnieuw Nabokov.

Daar staat tegenover, aldus Zwagerman, dat Bellow en Updike zich nooit iets gelegen hebben laten liggen aan `al die literaire experimenten en paleisrevoluties'. Welke dat zijn? Zwagerman somt op: `De `dood van het subject", de *nouveau roman*, het postmoderne taalspel, deconstructivisme, *New Journalism*, faction, intertekstualiteit en, specifiek in Nederland, *Ander Proza*'. Hier wordt wel heel veel op één hoop gegooid, wat evenmin bevorderlijk is voor de duidelijkheid. Nog verder vertroebeld raakt de zaak, als vervolgens blijkt dat Bellow wordt geïdentificeerd met het traditie van het `modernisme', Updike met die van het `realisme en naturalisme'.

Zwagermans belangrijkste sympathie lijkt bij de laatste traditie te liggen. Van het werk van Bellow en Updike bewondert hij vooral `de vanzelfsprekendheid waarmee, om met Bellow te spreken, `het dagelijkse leven" erin wordt omarmd'. Daar hebben we opnieuw het `straatruoer', want met dat `dagelijkse leven' bedoelt Zwagerman de actualiteit van krant en televisie. De vraag is overigens of die actualiteit inderdaad zo volledig ontbreekt in werk dat wèl de sporen vertoont van `literaire experimenten en paleisrevoluties' als Zwagerman het doet voorkomen.

Om even bij het `Ander Proza' te blijven: men kan van een auteur als Vogelaar veel zeggen, maar niet dat hij zich blind en doof heeft getoond voor de politieke en maatschappelijke dimensie van de literatuur. Het `straatruoer' klinkt in zijn werk alleen niet als een exacte kopie van wat de echte straat laat horen.

Hier ligt naar mijn idee het beslissende verschil, dat vaak ook een verschil in kwaliteit met zich meebrengt: het zit niet zozeer in de aandacht voor de alledaagse werkelijkheid als wel in de manier waarop die werkelijkheid in de literatuur terecht komt. Met `navelstaarderij' heeft dat niets te maken, alles daarentegen met de houding ten opzichte van het literaire realisme.

Zwagerman conformeert zich kritiekloos met deze van origine negentiende-eeuwse conventie; de auteurs tegen wie hij zich afzet (helaas zonder namen te noemen, de lezer mag die zelf invullen) schrijven juist vanuit een hartgrondig wantrouwen jegens deze conventie, die door het grote publiek ten onrechte wordt aangezien voor de enig mogelijke manier waarop een roman geschreven kan worden. Hun preoccupatie met de literaire vorm is daarom niet zozeer een `academische' aberratie, als wel een gevolg van hun besef dat conventies - ook literaire - nooit vanzelfsprekend zijn en dat wie er wèl zo over denkt onherroepelijk tot naïviteit vervalt.

Mulisch en Van der Heijden, door Zwagerman aangewezen als gunstige uitzonderingen in het Nederlandse literaire klimaat, zijn wat dit aangaat niet naïef te noemen. Net zomin als bijvoorbeeld Hermans, Krol, De Moor of Mutsaers - auteurs die moeilijk voor simpele realisten kunnen doorgaan, maar die wel degelijk in hun werk maatschappelijke en politieke kwesties laten meeklinken. Niet omdat zij per se

actueel willen zijn - uit hun boeken spreekt eerder een zekere distantie tot de actualiteit -, maar omdat hun literaire verbeelding kennelijk toch niet de 'solipsistische' bekrompenheid bezit die Zwagerman er in zijn polemische ijver graag aan wil toekennen.

Rest de vraag waarom Zwagerman zich zo hardnekkig vastbijt in dat naïeve, op de directe actualiteit gerichte realisme. Uit polemisch extremisme? Ongetwijfeld speelt dat een rol, ook al verwatert zijn standpunt prompt zodra de bewondering voor niet in elk opzicht realistische auteurs in het geding komt. Maar belangrijker is, geloof ik, iets anders, dat destijds ook zijn elan als 'maximaal' dichter motiveerde: een verlangen om de dynamiek van 'het echte leven' de literatuur binnen te halen.

Hetzelfde verlangen blijkt uit zijn romans. Het misverstand is alleen dat Zwagerman gelooft dit echte leven tot literaire bloei te kunnen brengen door een knieval te maken voor de realistische conventie en dus voor de smaak van het grote publiek - de meest voor de hand liggende, meest afgesleten en daardoor minst levendige manier van schrijven. Dat zijn romans desondanks de moeite waard zijn, komt doordat zijn onmiskenbare talent (net als bij de naturalist Zola) zich in de praktijk niet altijd aanpast aan zijn opvattingen.

Intussen kun je alleen maar dromen van de romans die Zwagerman zou schrijven, als het hem nog eens mocht lukken zijn opvattingen aan te passen aan zijn talent.

(de Volkskrant, 9-2-1996)